

VÝZKUM MÍRU: VĚDA, NEBO ZAHALENÁ POLITIKA?

Johan Galtung

1. ÚVOD

Výzkum míru nyní již nějakou dobu existuje, přinejmenším od konce padesátých let nebo od začátku šedesátých, podle toho, jak to počítáme. Jeví pozoruhodné známky růstu, vyvíjí se a máme mnoho důvodů věřit v jeho další trvání.¹⁾ Skeptikové extrémní pravice i levice tradičního politického spektra, kteří doufali, že jde pouze o další akademickou módu, která za několik let zanikne, jsou zatím zklamáni a domnívám se, že budou i nadále. Za této situace je tedy vhodné otázat se badatelů zabývajících se výzkumem míru: jaké jsou vaše cíle, jaké jsou prostředky, kterými jich chcete dosáhnout, a jste si jisti, že toho nelze stejně dobře dosáhnout jiným způsobem? Tento článek se chce pokusit o odpověď na některé z těchto otázek, a to netradičním způsobem tak, že čtenáři není předkládán program jako hotové dílo bez nedostatků nebo jako by autor jeho nedostatky neviděl; autor se naopak pokusí ukázat na slabiny ve výzkumu míru a diskutovat o nich. Jako jeden z návrhů výzkumu míru cítím obzvláštní povinnost tak učinit a vyzvat čtenáře k diskusi, místo abych se snažil vykonstruovat uzavřený systém, ve kterém se připouštět jen některé otázky, totiž otázky, na něž poskytuje odpověď již sám systém.

Abychom se k tomuto tématu dostali, řekněme si nejdříve něco o cílech výzkumu míru a jeho metodologii. Cíl výzkumu míru formulovaný jednou větou je jasný: objasnit podmínky míru, tj. faktory, které umožňují mír a zabraňují válce. To však nutně vyvolává další otázku: *co chápeme pod pojmem mír?* Považuji za užitečné rozlišovat²⁾ mezi „negativním mírem“ a „pozitivním mírem“, kdy negativní mír je definován jako „neexistence organizované, kolektivní formy násilí“. Pro mnoho lidí je to též definice míru, který si přejí: zahrnuje světový systém, kde je násilí zakázáno. Avšak to opět vyvolává otázku: *co je násilí?* Je zřejmé, že taková definice míru je nedostatečná.

Především můžeme tuto definici snadno získat. Jestliže všechny hlavní skupiny lidí jsou jedna od druhé izolovány v soběstačných společenstvích, která na sebe navzájem nepůsobí, ale omezují se sama na sebe, pak můžeme hovořit o míru podle uvedené definice. Podle nedávného norského průzkumu veřejného mínění, při reprezentativním výběru 500 Norů, však získala tato filosofie

¹⁾ Blíže o tom viz stati: Mari Holmboe Ruge v IPRA, *Studies in Peace Research*, Assen: van Gorcum, 1966, a v *Reports and Papers in the Social Sciences*, No. 23, 1966, UNESCO; Bengt Höglund, ed., *Cooperation and Conflict* (v tisku).

²⁾ Blíže viz J. Galtung, *An Editorial*, *Journal of Peace Research*, 1964, str. 1–4; Bengt Höglund, op. cit., dále úvodní kapitola v *Theories of Peace* (v tisku).

míru nejnižší pořadí z 25 filosofii.³⁾ Pro většinu lidí je zřejmě pojem míru nerozlučně spojen s představou styku a zejména spolupráce na veřejné nebo soukromé úrovni v oblasti politiky, ekonomie, vědy, kultury nebo soukromých vztahů.

Dále — a to se vztahuje k odvěkému problému násilí: jestliže mír pouze vylučuje otevřené fyzické násilí, kdy jeden činitel způsobuje tělesnou újmu druhému (klasickými metodami tím, že ho těžce zraní, rozdrtí mu část těla, roztrhá ho na kusy, upálí ho nebo otráví — nebo modernějšími metodami, které přinesla nukleární výzbroj — smrt z ozáření atd.), potom zaujal výzkum míru hlavní politickou pozici. Neboť jak dnes každý ví, i když to mnozí nechtějí připustit, existují také další formy násilí. Jedna skupina může úplně ovládnout druhou skupinu formou vykořisťování, jak je tomu v třídních nebo zejména rasových společnostech, takže životní možnosti dominující třídy nebo skupiny se zvyšují na úkor třídy podmaněné. Vykořisťování je dobře známým faktem společenského života a hlavní chybou v naší židovsko-křesťanské tradici je, že daleko snáze vylučuje individuální násilí jedné osoby proti druhé než vykořisťování jedné skupiny druhou. Bylo zapotřebí Marxe, aby nám ukázal to, co téměř po dva tisíce let křesťanstvím nebylo v této věci jasně formulováno. Svět je ještě dnes svědkem dobré syntézy křesťanské etické inspirace s tímto základním marxistickým pohledem.

Kdyby násilí bylo definováno pouze jako přímé, viditelné fyzické násilí jedné osoby proti druhé, potom by agrese byla téměř výhradně agresí ujařmených; neboť osoby nebo skupiny v dominujícím postavení by byly zainteresovány „na zákonu a pořádku“, kde není násilí. Výzkum míru proto bude zřídka výzkumem podmínek, jak udržet moc, zachovat *status quo*, jak manipulovat s ujařmenými, aby se nechopili zbraní proti utlačovatelům. Takové pojetí míru by bylo zřejmě v zájmu sil zainteresovaných na statu quo v národním nebo mezinárodním měřítku a mohlo by se snadno stát konzervativní silou v politice.⁴⁾

A tak je nutné vyvážit pojetí negativního míru pojetím míru pozitivního. Co však je na tomto pojetí méně zřetelné, je obsah, kterým je kdo naplní — a to je právě jednou z hlavních slabín dnešního výzkumu míru. Rád bych toto pojetí naplnil pojmy jako nevykořisťování, spolupráce, rozvoj, pluralismus, dynamismus, spravedlnost a svoboda. Mnohé z nich jsou velká slova, která není snadné upřesnit a jistě ne ze všeobecné shody. A tak již při definování této oblasti se setkáváme s hlavní obtíží, a já se k ní vrátím později.

Zmíňme se několika slovy o *metodologii* výzkumu míru. Jelikož „mír“ nenáleží do žádné z vědních disciplín, je zřejmé, že může být zkoumán způsobem interdisciplinárním za použití všech společenskovědních makropohledů i mikropohledů a podle možnosti s připojením věd přírodních, klasických jazyků a literatury. Avšak místo abychom pouze proklamovali, že výzkum míru musí být interdisciplinární,⁵⁾ a proto vyžaduje rozvoj spolupráce mezi vědci a institucemi různé specializace, podívejme se blíže na dva druhy metod, které se zdají základními.

Při *první metodě* nám jako vodítko pro určení mezinárodních systémů v budoucnu slouží znalost mezinárodních systémů minulosti a přítomnosti. Použi-

³⁾ Údaje převzaty z všennárodního průzkumu *Představy o světě v roce 2000*. Otázka „Aby byl dosažen mír, měly by jednotlivé země usilovat o co nejmenší vzájemné stytky a o soběstačnost“ obdržela 0,59 bodu, zatímco otázka „Aby byl dosažen mír, musí být odstraněn hlad a bída na celém světě“ obdržela 0,92 bodu (zvolené bodové rozmezí: 0,10—1,0).

⁴⁾ Autor zde má na mysli ideologie vytvářené otrokáři vůči otrokům, brahmíny vůči pariům, bílými obyvateli Rhodesie vůči černým atd.

⁵⁾ Některé autorovy názory na interdisciplinární výzkum viz J. Galtung, *Peace Research* v. Reports and Papers in the Social Sciences, No 23/1966 — UNESCO.

jeme maxima historických a ostatních analogií, jak ten či onen systém fungoval v minulosti, jak funguje nyní, abychom poznali podmínky, za jakých byl zvláště mírumilovný a za jakých bojechtivý. V minulosti se tak obvykle dělo metodou studia jednotlivých případů, dnes bychom použili daleko přesnější statistické techniky, abychom získali ucelený obraz a vyvarovali se klamného závěru, k němuž vede studium jednoho případu. Jak je dobře známo, metodou jednotlivých případů lze dokázat cokoli — zřetelným definováním problému a použitím adekvátních ukázek ze všech možných případů a rozbořem těchto případů se omezuje volnost interpretace. Tato metoda s sebou přináší jiné problémy, avšak ty zde nebudeme rozebírat.⁶⁾

Je-li znalost minulosti a přítomnosti vodítkem pro budoucnost, vnučuje se otázka, zda je to vodítko dobré. Nemohlo by se stát, že přesná a dostatečná znalost minulosti i přítomnosti se stane svěrací kazajkou, jakýmsi intelektuálním vězením, které omezuje naši svobodu představitosti a činí z nás zajatce myšlenky, že budoucnost bude kopíí přítomnosti a ta opět kopíí minulosti? Kdyby nám pomohl přesvědčivý výzkum minulosti (dosud neuskutečněný) ukázat, že politika rovnováhy sil byla mírotvorná za velmi omezeného okruhu podmínek, a tudíž mohla být zrušena, nemohlo by se stát, že by tento omezený okruh podmínek mohl být zítra realizován nebo dokonce rozšířen? Nebo jiný příklad: Byl-li v tomto století 23krát vyhlášen bojkot proti některým státům, a z toho v 21 případech nebylo dosaženo cílů sledovaných bojkotem, nemohl by se stát v budoucnu, že budeme schopni opravit tyto neúspěchy a nalézt dokonalou formuli, aby bojkot dosáhl svého cíle?⁷⁾

Odpověď může být jenom kladná. Nejde však o to, zda to, co nefungovalo v minulosti, nebude nikdy fungovat v budoucnu, nýbrž o to, abychom osvětlili některé podmínky, které se zdají zvyšovat pravděpodobnost úspěchu, nebo pravděpodobnost neúspěchu, a postupovali dále na tomto základě. Stejně jako je nesprávné vyhlásit nová politická opatření bez ohledu na to, jak tato politika fungovala v minulosti, bylo by nesprávné předpokládat, že to, co nefungovalo v minulosti, nemůže fungovat v budoucnu, nebo to, co bylo účinné v minulosti, musí se nutně osvědčit v budoucnu. Podmínky se stále mění, některé změny přinášejí kvalitativně nové elementy, jejichž dopad je mnohdy obtížné odhadnout na základě poznatků minulosti, nicméně znalost minulosti správně použitá může nám posloužit jako vodítko.

A tak se dostáváme k *druhé metodě*.⁸⁾ Je nějaký způsob poznání toho, jak bude vypadat mezinárodní systém v budoucnosti? Zdá se, že taková metoda existuje, není však zřejmě spolehlivá: vycházet z předpokladu, že způsob vztahů mezi jednotlivými skupinami uvnitř národního systému se mnohdy neliší od vztahů mezi státy v mezinárodním systému. Čtenář ihned namítne, že tomu tak není: v moderním národním státě existuje centralizovaná vláda, kterou lid pokládá za legitimní a která má dostatečnou autoritu, aby prosadila určitý řád, což v mezinárodním systému není. Avšak na tento velmi často platící názor možno namítnout, že mnoho států v dnešním světě nemá uvedený typ centralizované vlády. Mnoho současných členských států OSN má vnitřní strukturu ne příliš odlišnou od mezinárodního systému, a to *plati a fortiori*, podíváme-li se na historii národů. Podle legendy se Norsko stalo

⁶⁾ O některých z těchto problémů pojednávají první tři kapitoly knihy J. Galtunga a *Theory and Methods of Social Research*, Oslo, London, New York 1967.

⁷⁾ Analýzou bojkotových akcí v tomto století se v současné době zabývá Peter Wallensteen z Uppsaly v projektu IPRO.

⁸⁾ Mnozí mohou uvést, že je k dispozici ještě třetí metoda: napodobení (simulace) mezinárodního systému, jak původně navrhl Harold Guetzkow. Domníváme se, že tato pomůcka, nesmírně užitečná pro výchovné a heuristické účely, není v daném případě dostatečně použitelná a kontrolovatelná — blíže o tom viz kapitolu H. Guetzkowa v práci: Morton Kaplan, *New Approaches in the Study of International Relations* (v tisku).

královstvím zásluhou jedné osoby po bitvě, která se údajně uskutečnila v r. 872 před Kr., a je možné, že musíme jít tak daleko zpět, abychom v historii Norska našli období, jehož vnitřní struktura byla relativně shodná s mezinárodním systémem. To znamená, že historie národů se stává jakýmsi teleskopem, který nám umožňuje nahlédnout do budoucnosti mezinárodního systému. Uvedme příklad: Národní státy dnešní doby nemůžeme analyzovat jako souhrn obcí nebo okresů, které drží pohromadě centrální moc; každá realistická analýza přisoudí určitou, ne-li stejnou váhu, nebo dokonce větší síti organizací jako spojovacímu článku, například obchodních firem nebo odborových organizací. S tím, kdo namítá, že tato metoda je nebezpečná, nutno souhlasit; avšak badatel — sociolog, který se řídí správnou teorií při zkoumání sociálních systémů, bude mít podstatně usnadněnou práci při formulování závěrů k mezinárodnímu systému, pochopí-li správně historii národa a vyvodí-li z ní správné závěry pro mezinárodní systém. Jenom vědecky naivní badatel uvěří *a priori* v potvrzení takové hypotézy jenom proto, že se zdá, že v některých bodech je shoda. Stejně naivní je tuto metodu za všech okolností *a priori* odmítnout. Tolik úvodem k cílům a metodám a nyní obraťme pozornost ke konkrétnějším úkolům výzkumu míru.

2. Šest konkrétních úkolů výzkumu míru

Aniž si činím nárok na to, abych mluvil jménem hnutí za výzkum míru, které je a vždy by mělo zůstat značně různorodé, domnívám se, že existuje šest relativně konkrétních úkolů, které mají na mysli mnozí z těch, kdo se zabývají výzkumem míru po dobu jeho téměř 10leté existence.

Především je zde ryze *intelektuální úkol* vypořádat se s problematikou objevující se disciplíny. Není nutné dokazovat, že se o mír musíme vážně obávat. Minulé generace měly také starost o mír, avšak nepřistupovaly k problému s takovou vážností, jakou si věc zaslouhuje. O některých těchto problémech byla již zmínka v úvodu: problém vhodné definice míru, správného metodologického přístupu a dostatečná integrace relevantních věd v úsilí o objasnění podmínek míru. Zdá se, že někteří lidé se domnívají, že takové problémy lze objasnit spekulací *a priori*, jiní dávají přednost pragmatickému, empirickému přístupu. Náležím k druhé skupině: respektuji potřebu pozorně analyzovat stav, ke kterému jsem dospěl, a mám dojem, že velmi malý počet lidí má tak vyvinutou představivost a moudrost, aby mohl objasnit tyto problémy bez značných zkušeností. Tato zkušenost se získá jednoduše tím, že se zabýváme výzkumem míru, a umožníme, aby se jeho pojetí vyvíjelo působením společenské praxe, a ne pouze rozumové spekulace. Touto kombinací akce a myšlení, vykrystalizovanou v mezinárodních časopisech, konferencích, a především v práci na mezinárodních výzkumných projektech, se tak rychle zrodila tradice, že slova uvedená v úvodní pasáži tohoto článku se nezdaří vůbec přehnaná. Není pochyb o tom, že některé z těchto tradic vykrystalizovaly předčasně. Musíme proto doufat, že vzniknou různé školy výzkumu míru, které budou ve srovnání s dnešním stavem zřetelněji definovány a delimitovány a které budou ve stálém vzájemném kontaktu bojovat o akademické uznání, ale i usilovat o výměnu zkušeností a o spolupráci.

Druhý úkol má konkrétnější a praktičtější charakter: vytvořit řetěz ústav pro výzkum míru na celém světě.⁹⁾

Dnes jsou takové ústavy již téměř ve dvaceti zemích, přičemž někde jsou ústavy dva i více. Různí se podle kvality a kvantity personálu, prostředků, výzkumných zkušeností a pracovních výsledků; společně s ústavami, které dávají přednost názvu „Ústavy pro studium mezinárodních problémů“, předsta-

⁹⁾ Nakolik se to již podařilo, lze posoudit studiem publikace *Reports and Papers in the Social Sciences*, No. 23, 1966, UNESCO.

vují velmi cenný rezervoár pro rychlou realizaci mezinárodních výzkumných projektů. Mezi těmito ústavy existuje již dnes rychlá a efektivní výměna osob, stipendií a všechny druhy dvoustranných, trojstranných i mnohostranných výzkumných projektů všeho druhu, které jsou velmi slibné. Objem výzkumu se velmi rychle rozšířil, produkce ve formě článků a knih je značná a není horší kvality než produkce ostatních odvětví společenských věd. To je důležité, neboť jako interdisciplinární metoda je jedinou cestou k uskutečnění ideálu překonání izolace jedné disciplíny, bude mezinárodní spolupráce jedinou cestou k překonání národního a regionálního izolacionalismu. Základním úkolem ve výzkumu míru je analyzovat problémy, ovšem tak, že specifické perspektivy států nebo oblastí nejsou do výzkumu plánu zahrnuty *od samého počátku*, jak tomu bylo ve známém projektu CAMELOT.¹⁰⁾

Nicméně nemůžeme předstírat, že máme jakýsi Archimédův bod mimo náš svět plný konfliktů, z něhož bychom mohli posuzovat konflikty objektivně; ani nevíme, co by tato slova měla znamenat. Proto se musíme alespoň pokusit přiblížit se objektivitě tak zvanou „multi-subjektivitou“: shromáždit výzkumné pracovníky různé barvy pleti a přesvědčení, a tím co nejvíce neutralizovat jejich idiosynkratické předsudky, nebo alespoň dosáhnout toho, aby si každý z nich uvědomil nedokonalost svých úvah, kterou mu jeho vlastní prostředí a vzdělání brání vidět. Později pojednáme o ostatních základech objektivity.

Třetí úkol — znamená opustit věž ze slonoviny a vzbudit u politiků zájem o tento druh výzkumu. To nebude snadné, neboť jedním z předpokladů výzkumu míru je, že by neměl odrážet perspektivy toho kterého národa nebo oblasti, alespoň ne příliš zjevně. Politikové, kteří úzce vymezují národní zájmy podle klasické tradice, v zásadě jako hru s nulovým součtem, například pokud jde o otázky bezpečnosti nebo pomoci rozvoji, najdou pravděpodobně relativně málo zajímavých věcí ve výzkumu míru a budou raději podklady ke své politice hledat v klasických studiích mezinárodních vztahů. A tak se lze domnívat, že tento druh výzkumu bude přitažlivější pro země neangažované než pro angažované, přitažlivější pro universální — vládní či nevládní — organizace než pro organizace regionální; bude přitažlivější pro sekretariáty těchto organizací než pro zástupce, kteří v nich pracují.

V jistém smyslu to bylo demonstrováno trojím hlavním pozitivním ohlasem na hnutí výzkumu míru, který byl až dosud zaznamenán. Mám na mysli dotaci švédské vlády ve výši 10 miliónů švédských korun udělenou Mezinárodnímu ústavu pro výzkum míru a konfliktů (SIPRI) ve Stockholmu; kladný postoj, se kterým se výzkum míru setkává v OSN a jeho specializovaných agencích, zejména v UNESCO a UNITAR; dále zájem Evropské rady o podporu výzkumu budoucích forem mírové spolupráce v Evropě.¹¹⁾ Avšak na tomto poli zbývá ještě mnoho učinit: rozsah kontaktů mezi politiky a výzkumnými pracovníky na tomto úseku je velmi omezený, nevážnost a vzájemná nedůvěra jsou velmi rozšířeny; obě strany se musí ještě mnohému naučit, aby mohla být zahájena plodná spolupráce.

Jakkoli se to zdá podivné, vztahuje se to i na *čtvrtý úkol*: závest výzkum míru do universitní výuky a vytvořit speciální katedry pro výzkum míru. Na mnoha universitách ve světě jsou dnes profesori, kteří přednášejí o výzkumu míru nebo obdobných tématech, avšak pokud je mi známo, neexistuje nikde katedra pro výzkum míru jako taková.¹²⁾ Evropská rada doporučila vytvoření

¹⁰⁾ Blíže o projektu CAMELOT viz antologii vydanou Irvinem Horowitzem, *The Rise and Fall of Project CAMELOT*, Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1967.

¹¹⁾ Existuje podvýbor pro výzkum míru při politickém výboru Poradního sboru Evropské rady. Nebyl však přijat návrh na vytvoření institutu pro výzkum míru pod patronací tohoto — převážně západoevropského — orgánu.

¹²⁾ Akademický senát university v Oslo měl katedru pro výzkum míru v přednostním pořadí v rozpočtu pro rok 1968, avšak ministerstvo výchovy ji neschválilo.

takových kateder svým členským zemím v nedávné rezoluci a není pochyb o tom, že vzniknou (například do určité míry jako výsledek úsilí hnutí Universities and the Quest for Peace),¹³⁾ avšak ještě to nějaký čas potrvá. Důvodem je zřejmě všeobecný konzervatismus universit: zkušenost alespoň ukazuje, že je snazší zavádět nové trendy ve výzkumu a vývoji mimo rámeček relativně těžkopádné a rozsáhlé struktury universit. Vztah mezi tzv. čistými a tzv. aplikovanými vědami byl vždy složitý¹⁴⁾ a výzkum míru patří nepochybně mezi vědy aplikované, neboť má zjevný vztah k určitým hodnotám (stejně jako výzkum v lékařství, pedagogice, nemluvě o výzkumu ve strojírenství nebo zemědělství). Pro další vývoj tohoto úseku výzkumu je podstatné, aby byl zaveden na universitách, ne proto, že by výzkum prováděný na universitách byl nutně lepší než výzkum nezávislých institucí, ale proto, že university poskytují výzkumníkům určitou ochranu, což je důležité.¹⁵⁾ Výzkumný pracovník na universitě bude s větší pravděpodobností posuzován podle svých vědeckých zásluh a výsledků a nebude odmítán proto, že se jeho závěry neupínají na politické představy orgánů, které regulují finanční zdroje, nebo naopak přijímán právě proto, že jeho závěry odpovídají těmto představám příliš dobře.

Představme si nyní na okamžik, že tyto čtyři konkrétní úkoly jsou realizovány: vědní disciplína má již solidní základy, rozvinula se tradiční literatura, metoda i objevy; existuje mezinárodní systém spolupráce, zájem politických kruhů je značný, pro výzkum míru byly vytvořeny zvláštní katedry na všech hlavních světových universitách. Takto by výzkum míru získal postavení, které by se příliš nelišilo od výzkumu v medicíně a pedagogice, abych použil již uvedeného příkladu, a tak by (logicky) dalším krokem — *pátým úkolem* — byla profesionalizace. Tím rozumím jednoduše to, že se na světě objevuje další profese: *odborník pro mír* — jako povolání, nebo jak ho chcete nazvat.

Záměr je asi tento: mír — ať v negativním nebo pozitivním smyslu — je příliš důležitý, než abychom si mohli dovolit nebrat jej vážně. Dnes existují znalosti, které by byly cenné pro politiky, zajímající se o uskutečnění těchto úkolů — nebo alespoň úkolů velmi blízkých tomuto pojetí — ale tyto znalosti jsou rozděleny národními hranicemi a hranicemi mezi jednotlivými disciplínami. Měly by být spojeny v jedné osobě nebo v jedné profesi: národní hranice překlenout transnationalismem a hranice mezi jednotlivými disciplínami interdisciplinárním vzděláním. Tito profesionálové by zřejmě neměli takové znalosti dějin jako dobrý historik, sociologie jako sociolog nebo mezinárodního práva jako dobrý právník, avšak měli by potřebné znalosti integrované v celek, který by mohl být k dispozici světovému společenství národů, skupin a jednotlivců. Jejich vzdělání by zahrnovalo znalost vybraných témat z různých odvětví společenských nauk, všeobecně teorii výzkumu míru, důkladnou znalost nejdůležitějších světových institucí, které mají vztah k válce a míru, a především by bylo založeno na praxi, získané v některé z těchto institucí. Představují si dále, že typický úkol, který by měl kandidát zvládnout, než získá diplom, by byla analýza daného konfliktu a návrh na metodu jeho řešení.¹⁶⁾ Ten, jehož zde nazýváme „odborníkem pro mír“, by ve sku-

¹³⁾ Toto hnutí má své sídlo v Houstonu, USA; jeho generálním tajemníkem je dr. Raga S. Elím; hnutí bude mít první světovou konferenci na universitě v Římě v březnu 1968; zabývá se hlavně problematikou učebních osnov a výuky všeobecně, ale též výzkumem.

¹⁴⁾ Viz J. Galtung, *Reports and Papers in the Social Sciences*, No. 23, 1966, UNESCO.

¹⁵⁾ Možno uvést, že tuto ochranu poskytují v socialistických zemích zřejmě nejlépe ústavy náležející akademickým věd.

¹⁶⁾ Odborný kurs tohoto typu je běžně praktikován pod patronací Mezinárodní aso-

tečnosti byl jakýmsi řešitelem „obecných světových problémů“ a jeho hlavní kvalifikací by nebyla detailní znalost toho, co by bylo konzultováno s odborníky, ale schopnost postihnout mnoho aspektů situace a integrovat rychle návrhy, vznikající z různých národních tradic a různých vědních disciplín. Mezi těmito disciplínami by nemohly chybět vědy přírodní, které dříve nebo později by byly povolány vyvinout skutečnou technologii míru.¹⁷⁾

Konečným a nejdůležitějším úkolem je ovšem realizace mírových teorií. A to by, obdobně jako u výzkumu medicíny, sloužilo účelu — získal by se nejen mír (zdraví), ale také by se třřbily a korigovaly teorie v konfrontaci se společenskou praxí v nekonečném procesu zpětné vazby.

A to nás přivádí k problému: to je politika, má co činit s regulováním konfliktů — dokonce globální úrovně; východiskem byla věda, úsilí „mobilizovat intelektuální zdroje“ se záměrem objasnit podmínky míru. Podívejme se nyní blíže na otázku: je výzkum míru vědou, nebo zahalenou politikou?

3. Některé základní problémy ve výzkumu míru

a) Výzkum míru jako strategie moci

Začneme tím, čím jsme skončili: není to proklamace takového světového pořádku, v němž „specialisté pro mír“ — zvláště proto, že mír je pojímán velmi široce — usilují o to, stát se králi filosofů? Jinými slovy, nejde jen o záminku, za kterou se skrývá požadavek větší moci pro společenské vědy? Nejde o upírání moci tradičním expertům zastupujícím pouze jednu disciplínu ve službách jen jednoho národa nebo oblasti, nemluvě ani o upírání moci těm, kdo tradičně rozhodují o politických záležitostech?

Odpověď na tuto otázku bude muset být ano a ne. Dalo by se dokazovat, že není činěn nárok na to, mít poslední slovo ve věci rozhodování o základních hodnotách, například o tom, zda má být válka nebo mír, po případě jaký druh míru atd. Spíše by se mohlo argumentovat tím, že existuje-li upřímné přání zachovat mír, je světové společnosti k dispozici odborník pro mír, nebo snad ještě lépe, technik pro mír, který může poskytnout technickou radu. Uveďme konkrétní příklad: předpokládejme, že všech 30 evropských států by chápalo spolupráci jako prostředek k nastolení mírového pořádku v Evropě (například jako protiváhu existující rovnováhy sil velmocí) a chtělo by znát, zda tato cesta je opravdu rozumná a za jakých podmínek by mohla spolupráce vést k nastolení mírových vztahů.¹⁸⁾ Domnívám se, že není zpozdilé tvrdit, že pracovníci na úseku výzkumu míru s interdisciplinární a mezinárodní orientací — jak byla popsána výše — by byli již dnes schopni poskytnout některé rady. Chápali by mír jako něco, co je vlastní systému, a jeho realizaci — do značné míry — jako technický problém, pokud by mír byl žádoucí. Jinými slovy — odpověď na otázku po mocenské

ciace pro výzkum míru na základě rezoluce, která byla přijata na její druhé generální konferenci, Tällberg, Švédsko, 17.—19. 6. 1967.

¹⁷⁾ SIPRI (Mezinárodní ústav pro výzkum míru a konfliktů) ve Stockholmu běžně vyhláší několik velmi zajímavých výzkumných programů v tomto oboru, jako je například detekční technika pro nedávné objevy k vedení biologické a chemické války.

¹⁸⁾ Avšak uvedený projekt Evropské rady nevznikl tímto způsobem, protože — jak se zdá — není k dispozici platforma, na níž by se sešlo 30 evropských států k projednání takového společného přání. Projekt byl zadán Mezinárodní asociaci pro výzkum míru, která jej dále svěřila Mezinárodnímu ústavu pro výzkum míru v Oslo — i když se nepožadovalo symetrické zpracování výzkumného modelu, bylo vyvinuto všemožné úsilí k jeho zpracování tímto způsobem. Všeobecně lze těžko očekávat, že za existence relativně ostré konfliktní situace strany společně požádají o „výzkum“; zkušenosti ze zprostředkování a arbitráže ukazují, že to lze očekávat jen v případech mírnějších konfliktů.

pozici pracovníka ve výzkumu míru je shodná s odpovědí na otázku, jak je tomu s mocenskou pozicí technika. Záslouhou rozvoje technických věd se dnes řada někdejších politických problémů chápe jako problémy technické: je-li technikům zadán úkol, mohou v mnoha případech navrhnout nejracionalnější a nejméně nákladné řešení. Jen základní rozhodnutí nejsou technického charakteru.

To ovšem neznamená, že by přestala existovat ideologie; mělo by to pouze znamenat, že některé problémy budou z ideologické sféry vyňaty a převedeny do sféry technologické — tedy posunutí ideologických hranic do — dnes neznámé — oblasti.¹⁹⁾ Nejlepší srovnání nabízí ekonomie, neboť je to také společenská věda a technifikace jejích politických problémů se objevila poměrně nedávno. Mám na mysli postoj k problému nezaměstnanosti před Keynesem a po něm: důležitá rozhodnutí, pokud jde o příděly v době hrozící krize, převzali dnes technici (ekonomové), a pouze nejzákladnější hodnoty jsou jim odkazovány politickými stranami a politickými orgány. Podobně můžeme pokládat mír za problém optimalizace: existuje-li určitý nátlak, například ve smyslu pozitivního míru, jak může být pravděpodobnost negativního míru maximálně zintenzivněna?

Na to vše lze namítnout, že je v tom základní rozdíl: lékař je technik, má značnou moc, avšak obvykle jen nad jednotlivými — nemocnými — osobami. To však již méně platí o zdravotní službě: ta může vykonávat moc nad všemi obyvateli, dokonce na celém světě (například nařízením povinného očkování); avšak celkově je její moc omezena na nepodstatné zákroky vůči jedné osobě. Jinak je tomu u ekonomů: jejich analýzy a zásahy se týkají mnoha lidí a často mají pro jejich osud základní význam; jsou-li jejich závěry chybné, může se ještě tvrdit, že jejich omyly budou mít přímé důsledky pouze pro příslušníky jednoho státu. To však méně platí o ekonomech, kteří pracují v mezinárodních organizacích; ale pak zase jejich doporučení nemá tak dalekosáhlé a obsažné důsledky. Zdá se, že z toho vyplývá určitá zásada: čím větší doména (vzhledem k počtu osob, jichž se opatření týká), tím omezenější účinnost (vzhledem k tomu, kolika aspektů života jednotlivce se rozhodnutí týká).

Totéž by se zřejmě mělo *a fortiori* vztahovat na pracovníka ve výzkumu míru: v zásadě je jeho doménou celý svět; a to by mělo podstatně omezovat sílu jeho působnosti. Na jedné straně je patrně nepostradatelný v dnešním světě a bude snad ještě nepostradatelnější v době, k níž spějeme; na druhé straně je stejně omylný jako každý jiný smrtelník, i když bude osobou vysoce inteligentní, řídící se nejvyššími etickými principy. Osudný omyl lékaře může mít za následek smrt jednoho pacienta, ale tato rána je zastřena faktem, že na světě je mnoho lidí a jeden člověk je těsně spjat jen s několika dalšími lidmi,²⁰⁾ a pouty profesionální loajality mezi lékaři. Důsledky osudných chyb pracovníků ve výzkumu míru, stejně jako

¹⁹⁾ Lze si představit, že kdyby se problém bídy stal problémem technickým a byl vyřešen, jednání o ideologických problémech by se méně soustřeďovalo na rozdělávání chybějících produktů, neboť by jich už tolik nescházelo, a obracelo by svoji pozornost více ke kvalitě života, kterou umožňuje hojnost. A podobně, kdyby byl vyřešen problém míru a bezpečnosti, alespoň tak, že by možnost použití kolektivního násilí byla relativně dost omezena (jako je tomu u vnitrostátní úpravy postihu za vraždu a násilí), dalo by se očekávat, že podstatná část jednání o mezinárodních ideologických problémech bude zaměřena na nové problémy, jako například na strukturu mezinárodní spolupráce (spíše než na strukturu mezinárodní odstrašovacího systému).

²⁰⁾ A když tomu tak není, například když onemocní král nebo president, je mobilována špička lékařské elity, aby riziko a omyl byly sníženy na minimum a odpovědnost rozdělena na několik lékařů, chráněných vysokým postavením ve své profesionální obci.

politiků, kteří rozhodují o válce a míru, by byly dalekosáhlejší: proto by měli spolupracovat těsněji s čelnými poradními než s výkonnými orgány v tomto spektru stupně vlivu. A tak argumentace pracovníků ve výzkumu míru jistě není dnes v tom, že by si chtěli monopolizovat moc: chtějí být pouze slyšeni, neboť se domnívají, že mají co důležitého říci a že by se k jejich radám mělo přihlížet.

Taková analýza je však příliš jednoduchá. Úkolem experta není pouze navrhnout opatření, když mu byly sděleny základní ideje, ale také ovlivňovat tyto hodnoty. Odborník, který je hoden tohoto titulu, bude schopen ukázat nové možnosti volby, které politika, nebo jak chcete pojmenovat osobu, která rozhoduje o základních hodnotách, nikdy nenapadly. Měl by být schopen ukázat nové horizonty, rozřešit zdánlivě neřešitelné konflikty použitím zcela nových cest k jejich řešení. A přitom musí mít stále na paměti základní problém: jak já jako expert budu moci přesvědčit politiky? Odborník by měl vždy vidět dvě stránky základního problému míru: na jedné straně jak nalézt řešení problému, na druhé straně jak získat politika pro toto řešení.

Čím rychleji to vše pochopí, tím rychleji bude schopen dostat se do pozice, kdy může manipulovat s politickým činitelem, jak to dnes činí většina expertů v sekretariátech nebo vládních orgánech se svými delegáty nebo poslanci. Základní bude otázka strategie, jakou nutno zvolit, aby se získala převaha nad druhou stranou. Odborníci se mohou rozhodnout, že je důležité, aby političtí činitelé měli iluzi převahy, a ponechat některé nepodstatné problémy, o nichž by se politici mohli přít a prosadit se proti sekretariátu a expertům, nechávající tak ve skutečnosti volnou ruku expertům, aby rozhodli o problémech, které experti považují za důležitější. Neznám žádné řešení tohoto problému, který snadno svádí odborníky k naprosto nedemokratickému postoji a politické činitele staví do pozice diletantů, s výjimkou tohoto: že se časem vytvoří základní vztah důvěry, že se zejména rozšíří znalosti a názory se sblíží natolik, že zmizí hranice mezi těmito dvěma způsoby chápání politické reality. Toho jsme již zřejmě svědky na úseku zdravotnictví a do jisté míry na poli ekonomických opatření — a není důvodu, proč by tento vývoj nemohl nastat na úseku míru.

b) *Problém objektivitu*

Podívejme se nyní na další problém, stejně obtížný. Bylo již několikrát poukázáno na to, že by specialista-pracovník ve výzkumu míru měl rozvíjet mezinárodní či dokonce globální orientaci: musí vidět problém z obou stran a usilovat o takové řešení, které by nebylo diktováno zájmy jedné strany, ale zájmy světa jako celku. Jako heslo v programu to může znít přitažlivě, ale vede to k vážným obtížím.

Odborník ve výzkumu míru bude muset prokázat oprávněnost svého nároku, že představuje „objektivitu“. Bude-li prezentovat konflikt (nebo — což bude horší — současně návrh na jeho řešení) způsobem, který odpovídá představám jedné ze stran, je pravděpodobné, že druhá strana nepřijme navrhované řešení, a navíc ho obviní, že je (placeným nebo neplaceným) nástrojem nepřítel. Aby smazal tento dojem, bude pracovník ve výzkumu míru stranit příště druhé straně, podobně jako matka, která chce být spravedlivá vůči svým dvěma dětem a střídavě straní jednomu z nich (spíše v náhodném pořadí), když se hádají. Odborník ve výzkumu míru to činit nemůže, protože uplatňuje nárok na to, že reprezentuje něco nového, že má odlišné hledisko, které strany ve sporu nevidí. Taková by rovněž měla být strategie moudrých rodičů.

Jedním z možných východisek z tohoto dilema je způsob *symetrický*: shromáždit údaje od obou stran (zejména údaje, jak chápou původ konfliktu,

jeho současný stav a možné budoucí řešení) a najít nějaký kompromis mezi oběma pozicemi stran a prezentovat ho jako „mírový nálezný“ nebo „mírové doporučení“. Tam, kde pozice stran v konfliktu zřejmě polarizují do stanovisek „já jsem dobrý (bílý)“ a „ty jsi špatný (černý)“, bude pracovník ve výzkumu míru vidět barvu šedou. Bude-li spor velmi úporný, bude každá odchylka od jeho šedé barvy považována buď jednou stranou nebo oběma za důkaz předpojatosti a náklonnosti; pracovník výzkumu míru bude tak zahrán do pozice, kdy bude mít tendenci vidět obě strany *stejně* šedě; nahradí tím asymetrický pohled kompletní symetrií.

V mnoha konfliktech to bude logická pozice zejména proto, že dynamika konfliktu bude ovlivňovat obě strany obdobným způsobem: konflikt je jako hra, v níž jsou úlohy, které se musí doplňovat, což nutí protivníky k jisté symetrii.²¹⁾ Avšak i kdyby to bylo vhodné pro přítomnost, zřídka kdy to bude platit pro minulost konfliktu, v níž problémy viny a odpovědnosti mají své kořeny a kde jsou stanoviska stran zpravidla velmi různá. Jakýkoli pokus o prezentování konfliktu zcela symetricky (souběžně) bude přinejmenším jednou stranou kvalifikován jako velmi nespravedlivý. A to se ve skutečnosti bude také hodit k vylíčení přítomnosti: i když obě strany budou hluboce nespokojeny s vylíčením ve prospěch jedné strany, neznamená to ještě, že je uspokojí vylíčení, ze kterého vyjdou stejně jedna jako druhá. Budou chtít dopadnout tak, jako by jejich požadavky byly lepší, i když ne dokonale, tedy alespoň oprávněnější a ospravedlnitelnější. Tak líčí-li pracovník ve výzkumu míru situaci způsobem, který favorizuje jednu stranu, nebo řadí obě strany na stejnou úroveň, nebo favorizuje stranu druhou, sotva bude ušetřen kritiky, je-li to jeho cílem.

To by se ovšem jeho cílem stát nemělo. Pochopit a popsat jevy způsobem zcela symetrickým, který marxisté velmi často a správně označují za „objektivistický“, je nejen příliš zjednodušující, ale velmi často scestné. Bude-li pracovník ve výzkumu míru zcela korektně vylíčena situace, ze které je patrné, jak se oběma stranám konflikt jeví (nejde o nový poznatek,²²⁾ celá soudní tradice je postavena na zásadě rozporu), neplyne z toho, že by jeho vlastní názory měly odrážet jakýsi aritmetický průměr názorů zastávaných oběma stranami. Musí hledat jinou základnu, která bude objektivnější, a ne pouze „objektivistická“.

Protože konflikty zasahují jak minulost, tak přítomnost i budoucnost, má pracovník ve výzkumu míru co činit s velmi komplexním problémem. S ohledem na minulost i přítomnost se pravděpodobně rozhodne — a podle našeho názoru by se měl rozhodnout — spojit pojetí objektivity s objektivním vylíčením faktů. To není rovněž žádná novinka: soudní tradice je založena též na zveřejnění faktů, kterým přikládá význam při hodnocení případu podle tehdejších legálních standardů. Přínos pracovníka ve výzkumu míru, pokud jde o svědectví založené na skutečnosti, by měl mj. záležet ve větším výběru metod a rozšíření spektra faktů. Může zdůrazňovat důležitost většího počtu svědectví, jako stanovisek, tradic a sklonů, čímž zřejmě bude užitečný při vytváření tradic mezinárodních a interdisciplinárních složek ke zjištění faktů. V dnešní situaci jsou takové komise velmi často meziná-

²¹⁾ Jde o velmi dobře známou strategii: „A“ se chová tak ukrutně vůči „B“, že „B“ se nakonec začne stejně chovat vůči „A“, takže „A“ může po určité době s jistým oprávněním proklamovat „morální rovnováhu“. Poté bude určité v zájmu A, aby vstoupil na scénu pracovník výzkumu míru a deklaroval symetrii mezi oběma stranami. Zde je možno uvést, že hlavní motiv strategie, která odmítá násilí, je právě zdržení se tohoto násilí s cílem odebrat A možnost získat jakýkoli druh „morální rovnováhy“.

²²⁾ Velmi často obtížné realizovat: jedna strana může odmítnout svěřit věc pracovníkovi ve výzkumu míru — na rozdíl od národního právního systému, podle kterého jsou strany do značné míry povinny předložit spor k vyšetření.

rovní, složené podle „vzorce rovnováhy“, nebo je tvoří „třetí strana“, či jsou kombinací obou zásad; ve všech třech případech se jich mohou (ale také nemusí) účastnit nadstátní (supranational) odborníci z jednoho nebo více sekretariátů. Avšak tyto týmy nejsou obvykle interdisciplinární: mnohem častěji se skládají z amatérů (politiků, právníků), i když jde o konkrétní problémy ze sféry společenských věd. Ze všeho, co bylo výše uvedeno, vyplývá závěr, že amatérský element by rozhodně neměl být vyloučen, avšak vyloučit nelze ani element profesionální.

Není však zcela zřejmé, že minulost a přítomnost jsou tak důležité náležitosti k posouzení konfliktu; mohlo by se dobře stát, že řešení konfliktu patří tam, co je považováno za budoucnost, spíše než tam, co je označováno za minulost a přítomnost. I když budou relativně snadno zjištěna fakta, bude daleko menší všeobecná shoda v tom, jaká fakta vybrat. Již výběrem faktů se formuluje stanovisko. Není dále jasné, co vyplývá i z nejdokonalejšího popisu faktů minulosti a přítomnosti. Vyplývá z toho například, že by budoucnost měla být návratem k minulosti, nebo že by minulost měla sloužit jako vzor pro budoucnost ve všech konfliktech? Jinými slovy, znamená to, že konflikt je jen vybočením ze *statu quo* a úkolem pracovníka ve výzkumu míru je uvést systém zpět do původní pozice? Odpověď na to není nijak zřejmá. Justiční tradice klade velký důraz na minulost, avšak tato tradice připadá jedněm jako činitel stabilizace a řádu ve společnosti a druhým jako nástroj sloužící k zachování zájmů určitých skupin. Může fungovat v ultra-stabilních společnostech, ale je jí možno považovat za konzervativní ideologii ve společnosti, která se mění. Proti tomu by mělo být postaveno jiné ideologické hledisko, podle něhož by konflikt byl signálem k novému základnímu rozdělení, signálem k tomu, že budoucnost se bude vyvíjet bez návaznosti na minulost. Jinými slovy, v každém rozhodnutí o sporu by měly mít největší váhu vlastní ideologické představy o budoucnosti, snad s určitým přihlédnutím k omezením, která klade minulost systému.

Není vůbec jasné, na čí stranu by se měl přiklonit pracovník ve výzkumu míru, je však zřejmé, že musí přistupovat k problému s maximální citlivostí. Je pošetilé tvrdit, že realita je popisná a že řešení konfliktu vyplyne jaksi samo na základě důkladné znalosti faktů (minulých i současných); a je naším přáním, aby takto dnes uvažovalo již jen málo lidí. Avšak na druhé straně je třeba vědět, že lidské systémy zůstávají v paměti: přerušeni kontinuity s minulostí může být nutně a žádoucí pro mnoho lidí, určitá kontinuita je však také základní podmínkou další existence systému. Pracovník ve výzkumu míru může velmi prospět věci, bude-li schopen předložit tak dobrý popis minulosti a přítomnosti, že s ním budou obě strany souhlasit — to může odstranit některé elementy konfliktu²³⁾ (avšak nepodaří-li se mu to, může naopak rozšířit elementy sporu o třetí verzi skutečnosti). Avšak takový popis není sám o sobě řešením.²⁴⁾

Tolik pokud jde o minulost a současnost; jak by si odborník ve výzkumu míru zajistil nárok na objektivitu do budoucna? Základní cestou k tomu by

²³⁾ Například tehdy, když statistické úřady v zemích požívají takové vážnosti a důvěry, že údaje, které zveřejní, jsou respektovány oběma stranami v případě konfliktu ekonomické povahy. To může zredukovat rozsah sporu, avšak nemusí přispět k jeho řešení; rozpory o správnost údajů mohou konflikt ještě zostřit a zdramatizovat, ale při nalezení odpovídajících údajů může být vytvořen i jistý druh spolupráce.

²⁴⁾ Stejně jako v národním právním řádu je i zde třeba norem. V celé sféře mezinárodních vztahů je právě základním problémem neexistence všeobecně přijatých norem chování. Mezinárodní právní komise jsou nesmírně užitečné, ale je též dobře známo, že právní systémy často odrážejí rozdělení hodnot, které patří minulosti, a proto mohou stěžejí plnit funkci rozhodčího v probíhajícím sporu. Proto se stává příkazem zavedení flexibilních právních systémů, které budou s to absorbovat nové ideje, pokud jde o to, co je správné nebo špatné — například ideje o mírové koexistenci.

bylo, že by poukázal na důsledky řešení, a zvláště že by zhodnotil jejich význam pro širokou sféru zájmů, nejlépe pro celý svět. Snažil by se o to, chápat důsledky řešení jistě ne v zájmu jen jedné strany nebo jen stran daného konfliktu (dvou nebo více stran), ale v celkovém širším rámci. A to se dnes také děje: mezinárodní organizace se téměř automaticky snaží uplatňovat tento názor vůči svým členům, ačkoliv mnohdy ze svého úzkého funkčního hlediska. Posuzují řešení konfliktu mezi dvěma členskými státy ve světle toho, jaký význam může mít toto řešení pro další možné konflikty v budoucnu; jinými slovy, posuzují je z hlediska možných důsledků pro celý systém — ne jenom z hlediska samých stran ve sporu. Tento způsob nazírání je přirozeným důsledkem stále rostoucí interdependence a dokonce integrace světového systému: konflikt mezi dvěma stranami nelze nadále považovat pouze za jejich věc, potenciálně se týká celého světa, *mír je nedělitelný*.

Potíže tohoto způsobu nazírání ovšem spočívají v tom, že důsledky budou známy teprve v budoucnu: mohou být předvídaný, avšak nikdy s takovou jistotou, s jakou můžeme zkoumat události minulé. Pracovník ve výzkumu míru může aplikovat obě metody uvedené v úvodu: studium mezinárodních systémů minulosti a studium národních systémů, vždy však lze namítnout, že budoucnost může být jiná. Nebude moci tudíž použít údajů jako rozhodčí, který se orientuje v minulosti a přítomnosti (zde mnohdy obtížněji, neboť může být nesnadné získat údaje od jedné, nebo dokonce od obou stran, které si mohou reálně uvědomovat, že údaje znamenají moc a mohly by být použity proti nim samým).

Protože tedy předpovědi jsou snadno napadatelné, bude mít pro výzkum míru a výzkumné pracovníky v budoucnu větší význam znalost teorie než znalost faktických údajů; bude záležet na jejich schopnosti rozvíjet dobré teorie o možných důsledcích politiky, které by mohly být případně použity, jestliže se osvědčí. Je to otázka pečlivého a tvůrčího výzkumu i citlivosti kterékoliv generace na ideologické problémy, což by mělo být zahrnuo do pojmu pozitivního míru. A to okamžitě vyvolává otázku: komu přísluší rozhodovat o tom, jaký by měl být pozitivní mír? Kdo má rozhodovat o tom, jaké další hodnoty kromě všeobecně uznávané „absence násilí“ by se měly brát v úvahu při hodnocení důsledků?

A zde se opět zdá, že to je přesně úkol, který přísluší politikům, kteří však musí spolupracovat se specialisty — pracovníky ve výzkumu míru, kteří by mohli vidět nové horizonty a možnosti, jak realizovat další hodnoty, dosud nepojaté do ideologických systémů. Není zde žádný záměr ani snaha převést všechno na technické problémy: avšak technifikace některých problémů lidstva by umožnila pokrok v posunutí ideologických hranic a otevřela cestu k řešení potenciálně důležitějších problémů.

c) *Problém manipulování*

A nyní obraťme pozornost k dalšímu problému: pracovníci ve výzkumu míru vypracují mírovné návrhy a odborník ve výzkumu míru může být požádán o jejich realizaci. Avšak není to poněkud naivní? Například — je-li jednou z hlavních cest k míru spolupráce mezi národy podle určitých, zcela specifických a přesných zásad, je zde zároveň obsažen návod, jak dosáhnout nemírového stavu: *činit pravý opak!* To bylo často zdůrazňováno a je to zřejmě pravdivé, jako je to zřejmě falešné, když existuje všeobecný souhlas k zachování míru. Je možno připomenout, že lékařská věda byla kdysi považována za takovou potenciální hrozbu pro lidstvo, neboť každý poznatek o zlepšení fungování lidského organismu obsahuje také zároveň zjištění, jak je možno naopak fungování organismu ochromit, nebo vůbec znemožnit. O této otázce má lékařská věda — nehledě na zločiny nacistů — dostatečnou evidenci.²⁵⁾

²⁵⁾ V tomto případě učinili lékaři v jistém smyslu totéž, co technici a vědci v oboru

Ale je zde ještě něco navíc. Dá se předpokládat, že existence širokého repertoáru mírotvorné politiky — opodstatněného dobrou znalostí teorie a poznatky z minulosti i přítomnosti — umožní vznik více všeobecně přijatelných mírových koncepcí. Pokud je mír nejistý a může být použit jako „deštník“ k ospravedlnění téměř každé politiky a pokud nejde o technické problémy (výjimku tvoří vojenská technika považovaná za mírotvornou), bude mír také rozdělujícím elementem, používaným více jako politická zbraň než jako cíl, o jehož realizaci je třeba vážně usilovat.

Některé z těchto mírotvorných politických koncepcí mohou být obviněny z manipulování. Již jsme se dotkli tohoto problému a poukázali na to, že výzkum míru může vyvolat u svých zastánců postoj manipulátorů. A tak některé mírové plány, které jsou nebo budou navrhovány v budoucnu — mají-li být účinné — musí zůstat v tajnosti, jinými slovy, nemohou být publikovány. Pokud tomu tak bude, výzkum míru se může snadno stát zbraní v rukou těch, kdo mají přístup k mírovým plánům, nebo jednoduše v rukou těch, kdo mají nejlepší odborníky ve výzkumu míru. Pak by mohli využít výzkumu míru jako prostředku k dosažení míru podle vlastních podmínek. Situaci můžeme porovnat s úlohou ekonomů ve společnosti: ekonomové jsou dnes ve službách zaměstnavatelů (kapitalistů), zaměstnanců (odborových organizací) a vlády. V moderních státech je důležitou součástí boje o moc právě to, která ze tří uvedených stran má nejlepší ekonomy. Ekonomové, stejně jako většina ostatních lidí — včetně pracovníků ve výzkumu míru — budou prodáni do té doby, než u nich bude vytvořeno silné pouto profesionální etiky jako v případě lékařů.²⁶⁾ Všechny tři skupiny ekonomů by mohli být požádáni o vypracování návrhů, které by — podle skupin — maximálně zintenzivňovaly zájmy zaměstnavatelů, zaměstnanců a vlády. Návrhy pro vládu by se měly (ale nemusely) shodovat s tím, co lze označit za zájmy národa jako celku — to by snad bylo ideální. Je však důležité, aby tyto návrhy byly vypracovány tak, že by zdůrazňovaly spolupráci, nikoli úzké zájmy, aby se ostatní strany mohly připojit.

Převědeme-li to na podmínky výzkumu míru, je nám okamžitě zřejmé, jak je důležité mít odborníky pro výzkum míru ve světových organizacích, a ne jenom v regionálních nebo národních. Dojde-li k manipulování, bude to pravděpodobně v zájmu všeho lidstva, a ne v zájmu některé jeho zřetelně rozeznatelné frakce, blíže určené klasickými národními požadavky. Avšak to je také povrchní: je zcela možné, že pracovník ve výzkumu míru bude jenom součástí nové mezinárodní nebo dokonce universální expertokracie — jakéhosi mezinárodního odvětví nové třídy intelektuálů vyvíjející se na celém světě — která se objevuje a vyjadřuje své zájmy a perspektivy, které jsou protikladné zájmům tříd neintelektuálních. A to znamená, že problém manipulování zůstane, i když bude odstraněn z národního a regionálního kontextu (což bude více než nesnadné).

Manipulování můžeme prostě definovat jako ovlivňování, kterého si ovlivňovaná osoba nebo strana není vědoma. Technická pomoc, rozsáhlé stipendijní programy atd. jsou typickými příklady plánů na ovlivňování, nebýt dnes

přírodních a biologických věd: dali své objevy k dispozici válečné mašinérii. Byly však porušeny základnější normy, zčásti etické normy medicíny a zčásti normy upravující chování mezi lidmi.

²⁶⁾ Někdo zařadil duševní pracovníky do „druhé nejstarší profese“. Není tak nemožné si představit svět, v němž by všechna akademická povolání kontrolovala profesionální činnost svých členů jako lékaři nebo ještě více. To by bylo zvláště důležité pro budoucí povolání pracovníků ve výzkumu míru; museli by podepsat přísahu podobnou přísaze Hippokratově, asi tohoto znění: „Dám své znalosti k dispozici každému, kdo mne požádá o radu, a mé rady nebudou sloužit zájmu jediné skupiny na úkor druhé, ale zájmům lidstva jako celku.“

zcela zřetelné skutečnosti, že z velké části slouží národním zájmům, a ne pouze altruistickým zájmům, které předstírají. Hlavním úkolem intelektuálů všech dob je odhalovat manipulování, avšak angažovat se v manipulování a nabídnout své služby silám, které je provádějí, je úkolem rovnocenným, ne-li přednostním. Jeví se poněkud nerealistickým vyhlášovat jako všeobecně platnou zásadu, že manipulování musí být stůj co stůj vyloučeno, neboť v mnoha případech může být menším zlem a v jiných bude možná nemožné je vyloučit. Oprostít se od manipulování — to je zřejmě všeobecně přijatý základní úkol; odborníci ve výzkumu míru by jistě neměli přispívat ke zvýšení již velmi vysoké úrovně manipulování, která existuje v dnešním světě — na příklad s ohledem na velký rozsah veřejné a soukromé propagandy. Jinými slovy, mělo by se požadovat, aby mírové plány byly zveřejněny, a tím podrobeny zkoušce. Nebude-li někdo spokojen s argumentem, že neznámí návrhovatelé jsou *nemorální*, možno vzít v úvahu argument, že jsou *naivní*: rozsáhlé konflikty mobilizují také význačné talenty na obou stranách, kteří se vedle rozvíjení vlastní strategie zaměřují na odhalení strategie protivníkovy. Je například naivní se domnívat, že lze Araby a Izraelce nalákat, aby spolupracovali prostřednictvím třetí strany, a takto postupně vytvořit model zprostředkované spolupráce: pro obě strany je taková strategie nepřijatelná. V takovém případě je snad lepší oznámit své záměry přímo a pak raději doufat, že promluví také rozum.

A tak je možno doporučit, aby mírové strategie, které zanikají ve chvíli, kdy jsou zveřejněny, nebyly nazývány mírovými strategiemi, ale spíše zbraněmi politického nečestného ovlivňování. Handlování s kořmi nám může posloužit jako dobrý příklad: je přijatelný jen tehdy, je-li objekt prodeje ověřitelný. Řečeno přesněji: představme si, že někdo věří v obecnou teorii, že systémy mohou spíše absorbovat konflikty, mají-li více možností k vzájemnému působení, a zejména je-li více příležitostí k multilaterálnímu a cyklickému působení, neboť v takových systémech je daleko více možností a kombinací. Je-li tomu tak, pak rozvoj takových systémů je také mírovým plánem; je-li však tento účel před druhou stranou utajován, jsme angažováni do nečestného ovlivňování, které samo o sobě může být považováno za morálně závadné a také nebezpečné pro hněv, který může vyvolat, bude-li odhaleno.

Totéž platí o stavu nenásilí: může se uplatnit snáze, bylo-li tu údobí pozitivního vzájemného působení, které zmenšuje sociální vzdálenost a činí použití tvrdých forem odplaty nebo teroru méně pravděpodobným. Je-li však takové pozitivní vzájemné působení provozováno záměrně a bez vědomí druhé strany, potom dojde pravděpodobně ke kolizi. K tomu lze namítnat, že bude-li druhá strana informována o tom, že cílem určité politiky vzájemného působení není pouze zvýšení obchodu, kulturní výměny atd., ale že má mít též zmírňující a mírotvorné účinky v případě konfliktu, může jednoduše od takového vzájemného působení upustit. Avšak — jak ukazuje zkušenost z mezinárodního života — většina činitelů to neudělá: angažují se v takové politické činnosti dokonce ochotněji, vidí-li možnost, že mír by mohl být vedlejším produktem, pokud by však takové pojetí míru nemělo za následek velkou asymetrii (jak je tomu často v případě dvoustranné technické pomoci). Dnes jsme svědky spíše toho, že se politikové odvolávají na mírové pomohutky k ospravedlnění politických akcí, aniž si uvědomují dosah toho, o čem mluví, a používají „míru“ jako ochranného deštníku k zahalení téměř každé politické akce.

To je právě jeden z mnoha způsobů, jak může být výzkum míru užitečný: stanoví určité hranice pro používání slova „mír“ a vyloučí jedno z mnoha nedorozumění o tom, co je a co není mírová politika. Musí však tak učinit otevřeně a se záměrem zpřesnit jazyk pro úvahy o míru pomocí určitých pravidel tak, jak byli schopni jej zpřesnit ekonomové pro politiky v souvislosti s hospodářským plánováním.

d) *Problémy totožnosti*

Nakonec pojednejme stručně o problému, který může pracovník ve výzkumu míru nebo odborník považovat za velmi problematický pro svoji práci — ať již se vztahuje k jeho práci výzkumné nebo jeho činnosti konzultační. Máme na mysli problémy totožnosti, vyplývající z úsilí „vidět konflikt z obou stran“ a hodnotit jej z „hlediska důsledků, které může mít pro celý systém“.

Uvedme, že — všeobecně vzato — lékaře se tento problém netýká, neboť zdraví jedné osoby není obvykle spojeno v negativním smyslu se zdravím jiné osoby: léčí-li lékař jednu osobu (slouží tak jejím zájmům) nemá to negativní vliv na možnosti léčení ostatních. Existují ovšem výjimky: může být k dispozici příliš málo času nebo prostředků, aby odborná lékařská péče byla stejně dostupná všem, kdo jí potřebují, a hodnota zdraví může být fakticky spojena s nutností volit mezi pomocí matce nebo jejímú plodu, nebo v případě války, kdy vyléčení nepřítele může neblaze postihnout život vlastních vojáků (nebo civilistů). Jsou však způsoby, jak se s tím vypořádat: umožnit odbornou lékařskou péči ve větším rozsahu podstatným rozšířením služeb (a zatím je rozdělovat rovnoměrně, i když se tím oslabí účinnost), zavést standardní pravidla — jako například stanovení zásady nejdříve pomoci matce (zákon protestantské církve) nebo nejdříve pomoci plodu (zákon katolické církve), vyloučit situace, kdy lékař musí poskytnout pomoc raněným příslušníkům nepříteli (nebo když už tak učiní, zajistit, aby se nevrátili k bojové činnosti).

Pro pracovníka ve výzkumu míru nebude takovým problémem chápat a studovat konflikt z hlediska obou stran, neboť k tomu bude mít předchozí odbornou průpravu a bude ovládat techniku analýzy, která mu usnadní jeho práci. Například teorie her nutí strany v konfliktu k poměrné symetrii, dokonce i výzkumné pracovníky s vysoce vyvinutým sklonem k asymetrii. To je možné jenom potud, pokud je tento proces převážně akademickou záležitostí, avšak ve chvíli, kdy dojde k přímému kontaktu, aby se získaly údaje nebo poskytla rada, mohou hrát loajalita a sympatie významnou roli. Potíž není ani tak v tom, že by pracovník ve výzkumu míru mohl porušit svoji profesionální přísahu tím, že by stranil jedné ze stran (předpokládáme, že by tomu bránila kontrola), ale v tom, že by mohl hluboce sympatizovat s oběma stranami. Mohl by začít radit oběma stranám a konflikt ještě zhoršit, například tím, že by předával informace získané od jedné strany straně druhé; mohlo by se dostat do vážného rozporu se sebou samým. Lze namítnout, že běžně existují případy, kdy tentýž konzultant složí vzájemně soutěžícím firmám (například v marketingu, inserci atd.), avšak v soutěži mezi firmami v kapitalistické ekonomice nejde o otázky života a smrti. Někjaké řešení tohoto problému se bude muset najít a mnoho projektů je již k dispozici. Pracovníci ve výzkumu míru by měli být spojeni s mezinárodním (nadstátním) prostředím, které by je ochraňovalo a korigovalo tak, aby se příliš nesblížili s jednou nebo druhou stranou. Je zde také stará metoda zcela akademického přístupu, který umožňuje posuzovat spornou otázku bez emocí, takže se o ní jedná abstraktně — i když styky se stranami mohou být klinicky čisté pro diagnostické, prognostické a terapeutické účely. Potíž je v tom, že to může být spojeno s odstupem, ba i s odcizením vůči tomuto konfliktu, což by z našeho hlediska znesnadnilo pochopení podstaty — podobně jako v oblasti medicíny existují jisté meze pro technifikaci styku s pacientem. Proto se první řešení zdá přijatelnější. Je zřejmě rozumné, aby pracovníci ve výzkumu pracovali raději od samého začátku na supranacionální úrovni než na úrovni národní — i když je velmi pravděpodobné, že se nejdříve octnou v nadnárodním rámci ve službách skupin, které si přejí změny v národní politice.

Pro odborníka ve výzkumu míru bude nezbytné, aby při výkonu svého povolání byl *osobou bez vlasti*. Měl by také zřejmě mít mezinárodní statut a snad též mezinárodní legitimaci (laissez-passer), jakou mají civilní úředníci

OSN. Bylo by též velmi výhodné, kdyby měl v co největším počtu ministerstev zahraničních věcí partnery-odborníky ve výzkumu míru, kteří by rozuměli jeho problematice a poskytli mu potřebné informace.

Zde se někdy namítá: a co když se pracovníci ve výzkumu míru neshodnou? Co když zejména jejich postoje budou silně poznamenány národními hledisky? To se bezpochyby může stát; k tomu lze jedině uvést, že pracovníci ve výzkumu míru — více než ostatní profese (s výjimkou právníků) — budou mít společný jazyk i vhodnou platformu, kde vyjádří a doufejme, též prodiskutují své neshody. A bude-li vzájemný vztah mezi supranacionálním postojem a hlediskem národním nepatrný, budou neshody pravděpodobně v diskusi odstraněny, někdy také pomocí starých zásad, jako je rozhodování na základě většiny hlasů, respektování názorů seniorů atd.

4. Závěr

Uvedli jsme některé problémy této objevující se disciplíny a profese v embryonálním stadiu. Existuje nepochybně mnoho dalších problémů, které čtenář vidí lépe než autor tohoto článku. Podle našeho názoru by byl pracovník ve výzkumu míru nečestný jako člověk a intelektuál, kdyby se pokoušel přikrášlovat tyto problémy, a navíc by to bylo nebezpečné pro jeho vlastní práci. Z toho nikterak nevyplývá, že problémy výše diskutované představují nepřekonatelnou překážku. Právě naopak, o většinu z těchto problémů se bude odborník-pracovník ve výzkumu míru podílet s ostatními disciplínami a profesemi, jenomže jeho problémy budou více zasahovat do makroroviny, a budou proto obtížnější. Avšak všem těmto problémům je třeba čelit, diskutovat o nich a hledat řešení, které by vytvořilo představu o budoucnosti, a tím usnadnilo řešení problémů v současnosti.

A v současnosti, ve které žijeme, se problém míru a války může stát otázkou života a smrti lidského pokolení. Řešení tohoto problému musí pracovník ve výzkumu míru zasvětit svoji práci, a i kdyby mohl přispět jen malým dílem, vážnost problému nejen za to stojí, ale pracovníka ve výzkumu míru, který se chce řídit výzvou naší doby, přímo zavazuje.

Přeložil Rudolf Reichel